

De dood in het geding

Al dertig jaar worstelt de Nederlandse politiek met de euthanasie. Het paarse kabinet presenteerde in 1999 het zoveelste wetsvoorstel, dat onlangs behandeld is in de Tweede Kamer ligt. Vanuit de grote kerken kwam hierop een scherpe reactie.

De Rooms-katholieke bisschoppen spraken in een verklaring hun onaanvaardbaar uit, in lijn met eerdere standpunten. De Samen op Weg-kerken namen duidelijk afstand van eerdere documenten uit hervormde en gereformeerde hoek sinds 1972 die ruimte lieten voor euthanasie. In hun verklaring van 1999 heet het nu dat "bij euthanasie een fundamentele waarde geschonden wordt en een grens overschreden die niet gepasseerd mag worden". In een tendentieuze beschouwing wordt gewaarschuwd voor een sfeer van onverschilligheid en desinteresse waarin handicaps, lijden en aftakeling steeds minder geaccepteerd worden.

Suggestief

Naar aanleiding van deze beide verklaringen verscheen het boek *De dood in het geding*. Acht theologen uit de genoemde kerken reageren daarin op de verklaringen (die zelf ook opgenomen zijn). Hun kritiek is vaak niet mals, en terecht. Vooral de SoW-verklaring is een schoolvoorbeeld van hoe kerken niet moeten spreken. Theologische diepgang ontbreekt, de ethische analyse is bedroevend eenzijdig en oppervlakkig, en de cultuurfilosofische bespiegelingen zijn nauwelijks gefundeerd. De suggestieve manier waarop euthanasie wordt besproken, is bovendien pastoraal onverantwoord. In het boek komen de gebreken van de verklaringen duidelijk naar voren, waarbij een goede redactionele afstemming er gelukkig voor zorgt dat de auteurs elkaar aanvullen. Maar helaas blijven de reacties teveel steken in kritiek. De lezer zoekt vergeefs naar aansprekende alternatieve visies, het blijft bij voorzichtige aanzetten. Dat is jammer, want ik meen dat de kerken rond euthanasie een waardevolle bijdrage kunnen leveren. Die ligt echter niet in het politiek-juridisch debat, maar allereerst in de pastorale zorg. Daarnaast kunnen de kerken een rol spelen bij de verkenning van de ethische en levensbeschouwelijke aspecten. Op dat laatste wil ik in dit artikel ingaan, geïnspireerd door de teksten in het boek, maar niet steeds daarnaar verwijzend.

Zelfbeschikking

Ik begin met de ethische vragen. Is euthanasie moreel verantwoord? De Rooms-katholieke Kerk is consequent in haar afwijzing, terwijl er bij SoW een opvallende verschuiving is van een gematigd positieve houding in de jaren 70 en 80 naar een negatief oordeel nu.

Ik denk dat vanuit de vrijzinnige traditie een andere visie past. Wanneer een leven vrijwel alleen nog uit lijden bestaat en iemand het gevoel heeft dat het genoeg geweest is en af is, dan mag hij vragen om er een einde aan te maken. In principe kan dan voor de arts levensbeëindiging moreel juist zijn, ook al houdt zij daarbij haar eigen verantwoordelijkheid. Deze kern van zelfbeschikking is voor mij uitgangspunt voor het denken over euthanasie. Dit sluit ook goed aan op de remonstrantse nadruk op persoonlijke vrijheid en verantwoordelijkheid.

Maar dit uitgangspunt biedt helaas geen complete antwoorden. Het gaat uit van een mens die, aan het eind van zijn leven gekomen, ernstig lijdt en autonoom een beslissing kan nemen over euthanasie. Maar het huidige debat - zeker het juridische - richt zich vooral op andere categorieën: op psychiatrische patiënten, op ernstig gehandicapte pasgeborenen, op mensen met Alzheimer. Bij deze categorieën is het anker van het zelfbeschikkingsrecht op zijn minst problematisch. Een acceptatie van euthanasie leidt daarom niet automatisch tot acceptatie van levensbeëindiging in deze gevallen. Johan Goud bijvoorbeeld trekt in verschillende publicaties hier een grens. Ik ben het zeker niet geheel met Goud eens, maar hij signaleert terecht dat het hier om andere problemen gaat dan waar in de jaren zeventig de discussie mee begon.

Tragische keuzen

De maatschappelijke discussie is de afgelopen jaren verschoven van de standaardgevallen (waarvoor euthanasie inmiddels vrij breed wordt geaccepteerd) naar deze moeilijke gevallen. Ik zou hier van 'tragische keuzen' willen spreken, omdat welke keuze men ook maakt, er altijd wezenlijke waarden worden aangetast - je doet het nooit goed. Een onverkort positieve waardering van levensbeëindiging

handelen is hier zeker niet op zijn plaats; het kan nooit meer zijn dan het kiezen tussen twee kwaden. Maar vanuit die erkenning van het tragisch karakter kan m.i. de keuze voor levensbeëindiging soms verantwoord zijn. Ernstig gehandicapte pasgeborenen kunnen zodanig lijden dat actieve levensbeëindiging moreel verantwoord is. Bij psychiatrische patiënten ben ik geneigd terughoudender te zijn. Hun ziekte kan immers juist het vermogen tot het maken van autonome keuzen aantasten en bovendien kan het de zorg voor psychiatrische patiënten (en hun motivatie om zich door diepe crises heen te worstelen) nadelig beïnvloeden wanneer levensbeëindiging een geaccepteerde optie wordt. Ik geef hier overigens slechts een mogelijke denkrichting aan, want beide voorbeelden verdienen een veel uitgebreidere analyse dan in het bestek van dit artikel mogelijk is. Waar het mij om gaat, is dat de inzichten uit het klassieke euthanasiedebat niet zonder meer afdoende zijn om ons standpunt rond deze moeilijke gevallen te bepalen.

Een tweede kanttekening is dat de principiële aanvaarding van euthanasie slechts een heel algemeen ethisch kader biedt. Maar voor iedere persoon, voor iedere situatie zal dit een andere invulling krijgen. Wanneer wordt lijden ondraaglijk? Wanneer is een leven af? Is toenemende afhankelijkheid een overweging om euthanasie te wensen? Hoe past een bewust gekozen levenseinde in het stervensproces, in het afscheid nemen van het leven? Dit zijn allemaal vragen waarvoor abstracte uitgangspunten geen antwoord bieden.

Uiteindelijk is het daarom vooral de patiënt zelf die hier moet bepalen of het tijd is voor euthanasie - abstracte ethische analyses bieden slechts een kader. De invulling daarvan zal sterk afhangen van de eigen visie op leven en sterven, op lijden en afhankelijkheid. Daarmee komen we bij levensbeschouwelijke overwegingen.

Levensbeschouwelijke dimensies

Verschillende auteurs in *De dood in het geding* wijzen op een versmalling van het publieke debat. De nadruk ligt op de ethische of juridische vraag wanneer precies een arts tot (hulp bij) levensbeëindiging mag overgaan. Maar daardoor worden andere aspecten verwaarloosd. Vragen die niet zozeer op het handelingsperspectief van de arts slaan, maar die het levensperspectief van de patiënt betreffen.

Euthanasie is niet een losstaande beslissing, maar maakt deel uit van een heel levensverhaal. In dat levensverhaal spelen kwesties als hoe wij omgaan met afhankelijkheid, met lijden en met aftakeling. Maar ook hoe ons leven verbonden is met de generaties na ons, met onze vrienden en familie. De vraag naar euthanasie kan alleen in het licht van dit bredere kader worden beantwoord. Daarbij komen vragen aan de orde als: Wat betekent de ouderdom als levensfase? Hoe kan een stervensproces - ondanks alle lijden - een zinvol gebeuren zijn waarin iemand afscheid neemt van het leven en daarbij op een gegeven moment tot de conclusie kan komen dat het mooi geweest is?

Die levensbeschouwing verschilt van mens tot mens, maar staat niet geheel los van de cultuur waarin we opgroeien. Ons beeld van de ouderdom wordt mede bepaald door de beelden die onze cultuur ons aanreikt. En daarin bestaat een vrij negatieve waardering van ouderdom en afhankelijkheid. Dat is zeker niet de enig mogelijke. In de Oosters-orthodoxe traditie is ouderdom juist verbonden met wijsheid en gezag en wordt de oudere met veel respect behandeld. Juist omdat de oudere niet meer zo nodig alles hoeft, kan hij dichter bij God staan. Zo kan ook toenemende afhankelijkheid niet alleen maar negatief worden gezien, maar als een proces waarin mensen ervaren dat ze kunnen vertrouwen op en worden gedragen door andere mensen.

Ik denk dat het van groot belang is om ook dergelijke alternatieve perspectieven op ouderdom, ziekte en afhankelijkheid in het maatschappelijk gesprek te betrekken. De eenzijdige nadruk op jeugd en gezondheid in de Westerse cultuur kan aangevuld worden met andere visies. Dit nu zijn bij uitstek levensbeschouwelijke discussies. Verschillende bijdragen in het boek geven hiervoor inspirerende aanzetten.

Taak vrijzinnigheid

De juridische en levensbeschouwelijke discussies zitten elkaar soms in de weg. Want de verklaringen van de grote kerken vragen niet alleen aandacht voor deze bredere kwesties, maar verbinden die direct met het negeren van het zelfbeschikkingsrecht en het afwijzen van euthanasie. De voor de hand liggende reactie in het publieke debat is dan om daartegenin op te komen voor het zelfbeschikkingsrecht en voor euthanasie, en om het pleidooi voor levensbeschouwelijke bezinning in het verlengde daarvan ook te verwerpen.

De kerkelijke stellingnamen van de grote kerken werken daarom contraproductief. In plaats van ruimte te scheppen voor een wenselijk gesprek over de levensbeschouwelijke context waarbinnen euthanasie aan de orde komt, belemmeren ze dit gesprek. Ik zie hier dan ook een belangrijke taak voor de vrijzinnigheid. We staan voor een traditie die de menselijke autonomie als een groot goed ziet. Daardoor kunnen we een inbreng leveren aan die bredere levensbeschouwelijke discussie die niet automatisch verdacht is als een verholde poging om de juridische verworvenheid van het zelfbeschikkingsrecht terug te draaien. Het wordt daarom hoog tijd dat we het nadenken over deze vragen ook in eigen kring weer oppakken.

WIBREN VAN DER BURG

Frits de Lange, Jan Jans (red.), *De dood in het geding. Euthanasiewetgeving en de kerken*, Kok Kampen 2000